

УДК 94(477) П.Скоропадський
DOI: 10.31651/2076-5908-2023-1-60-66

Roman Tymchenko

*Candidate of Historical Sciences, Leading Researcher,
Institute of History of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5262-9033>
e-mail: roma_tymchenko@ukr.net*

PEASANT UPRISINGS OF PAVLO SKOROPADSKYI'S HETMANATE IN MODERN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY

Abstract. *The purpose of the study.* The purpose of the research involves analyzing the degree of study of the peasant insurgency of the Pavlo Skoropadskyi's Hetmanate according to the large number of scientific works about Ukrainian Revolution 1917-1921.

The scientific novelty of the article allows to understand the degree of informativeness after author's historiographical analysis of scientific works about the history of the Ukrainian Revolution of 1917-1921, agrarian history. It helps to identify the common and distinctive features of the scientific works and to find out the prospects for further development of this topic.

Conclusions. This scientific problem has not received a comprehensive historiographical analysis, but most researchers contain information about peasant uprisings during analyzing Pavlo Skoropadskyi's socio-economic policies. However, there are very few historiographical works on this topic (V. Shcherbatiuk, O. Zhytkov). There are almost no special works comprehensively devoted to this issue, except for P. Zakharchenko.

Over the past decade, many articles and books have been published that explore peasant insurgencies in specific regions. This makes it possible to identify certain specifics, to highlight common and distinctive features. After a comparative analysis, it can be argued that all of them were directed against landlord arbitrariness and the actions of the occupation military administration. However, the main part is devoted to the study of the peasant movement in the Kyiv region.

It should also be noted that the figures of the leaders and leading participants in the peasant uprisings were not sufficiently personified, since not all researchers mentioned them in their works. The question of the scale of disruption of food supplies to Germany and Austria-Hungary by the insurgency, the number of insurgent forces and the losses of the occupation forces in the fight against them requires further research.

Key words: historiography, hetman, Pavlo Skoropadskyi, peasants, uprising.

Роман Тимченко

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
Інститут історії України НАН України, м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5262-9033>
e-mail: roma_tymchenko@ukr.net*

СЕЛЯНСЬКІ ПОВСТАННЯ ДОБИ ГЕТЬМАНАТУ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Анотація. *Мета розвідки.* Враховуючи велику кількість наукових праць, присвячених Українській революції 1917-1921 рр., проаналізувати стан вивчення селянського повстанського руху доби Гетьманату П. Скоропадського.

Наукова новизна дозволяє зрозуміти ступінь інформативності праць із історії Української революції 1917-1921 рр., аграрної історії, визначити спільні і відмінні риси напрацювань дослідників та з'ясувати перспективи подальшого вивчення теми завдяки проведеному автором історіографічному аналізу.

Висновки. Порушена автором наукова проблема не дістала всебічного історіографічного аналізу, але більшість досліджень містять відомості про селянські повстання в контексті аналізу соціально-економічної політики П. Скоропадського. Історіографічних праць із нашої тематики зовсім небагато (В. Щербатюк, О. Житков). Спеціальних праць, що комплексно присвячені порушеній проблематиці, також майже не має, за винятком досліджень П. Захарченка.

За останнє десятиліття вийшло чимало праць, які проливають світло на селянські повстанські рухи в окремих регіонах. Це дає змогу з'ясувати певну їхню специфіку, виокремити

спільні й відмінні риси. Зробивши порівняльний аналіз, можна стверджувати, що всі вони були спрямовані проти поміщицького свавілля та дій окупаційної військової адміністрації. Однак основна частина наукових досліджень стосується вивчення селянського руху на Київщині.

Також відзначимо недостатню персоніфікацію постатей керівників та провідних учасників селянських рухів, оскільки навіть не всі науковці у своїх працях їх згадували. Подальшого дослідження потребують питання масштабу дезорганізації поставки продовольства до Німеччини та Австро-Угорщини повстанським рухом, як і питання чисельності повстанських сил та втрат окупаційних військ у боротьбі з ними.

Ключові слова: історіографія, гетьман, Павло Скоропадський, селяни, повстання.

Постановка проблеми. Серед наукових праць із історії Української Держави 1918 р. однією із найчисельніших тематичних груп є дослідження проблем аграрної політики. Це цілком закономірно, оскільки аграрне питання було домінуючим у всьому перебігу Української революції 1917 – 1921 рр., то Гетьманат Павла Скоропадського не став винятком. Адже його виникнення як державного утворення було зумовлене нездатністю уряду УНР вирішити аграрне питання й виконати договірні продовольчо-сировинні зобов'язання перед німецько-австрійськими союзниками. П. Скоропадський прийшов до влади, коли Україна перебувала в економічній кризі. Ситуація ускладнювалася присутністю німецьких та австро-угорських окупаційних військ. Гетьманський уряд узяв курс на стабілізацію соціально-економічного становища. Після падіння Центральної Ради поміщики відразу взяли за відновлення своїх пограбованих маєтків. Під тиском Союзу земельних власників і ПРОТОФІСу 6 липня 1918 р. Рада Міністрів ухвалила закон про тимчасові губернські і повітові земельно-ліквідаційні комісії. За зруйновані поміщицькі господарства селяни мали виплатити грошові компенсації. Відшкодувальні акції здійснювалися збройними загонами чи за допомогою німецьких та австрійських військових. Такі дії викликали невдоволення селян. Спочатку це були поодинокі виступи, грабунки чи нищення панського майна, які швидко переростали в організовані масові виступи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З відновленням незалежності України відбулися концептуальні зміни в підходах вітчизняної історичної науки до висвітлення подій Української революції 1917 – 1921 рр. Доступ до нових архівних документів, матеріалів преси, численних спогадів тогочасних діячів сприяв утвердженню нових підходів у вивченні цього етапу в історії України. Гетьманат Павла Скоропадського, його аграрна політика, селянський антигетьманський спротив не стали винятком. Цей процес посилювався після проведення конференції на честь 125-річчя з дня народження гетьмана у 1998 р.¹, а особливого розмаху набув у 2000-2010 рр. Якщо на перших етапах сучасної української історіографії переважало відверте протистояння адептів і критиків Гетьманату П. Скоропадського, зокрема його політики в аграрній сфері, породженої ще діаспорними істориками, то останнім часом ці грані поступово зникають, вчені більше зосереджені на об'єктивному аналізі періоду Української Держави, глибокому дослідженні різноманітних сфер життя Гетьманату. На всіх етапах вивчення феномену Української Держави історики більшою чи меншою мірою розкривали питання аграрної історії та соціально-економічних рухів, спрямованих проти політики П. Скоропадського. Серед тематичних студій із означеної теми можна виокремити кілька груп. Перша – історіографічні напрацювання; друга – спеціальні дослідження повстанського руху; третя – роботи, присвячені вивченню внутрішньої й зовнішньої політики Гетьманату, біографічні дослідження П. Скоропадського; четверта – узагальнювальні праці з історії України, Української революції 1917 – 1921 рр., економічної історії, де йдеться про роль і місце селянських повстань у житті держави та подальшому її розвитку. Крім того, проводяться численні конференції, симпозіуми, круглі столи, присвячені подіям Української революції 1917 – 1921 рр., Гетьманату П. Скоропадського, аграрній історії тощо².

¹ II Міжнародна наукова конференція: «Гетьман Павло Скоропадський та Українська Держава 1918 року»

² Всеукраїнська наукова конференція «Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії» (2008р.), Міжнародна конференція «Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917-1921 рр.)» (2017 р.), Міжнародна наукова конференція «Україна та Німеччина: міждержавні відносини в 1918-1924 рр.» (2018 р.), XII Міжнародний симпозіум із аграрної історії (2023).

Метою є з'ясування стану вивчення українськими науковцями тогочасного селянського повстанського руху, висвітлення його причин та наслідків, виявлення спільних і відмінних рис регіональних збройних виступів селян, зважаючи на те, що в часи незалежності України вийшло друком чимало праць, присвячених Українській Державі. Восени 1918 р. селянські повстанські рухи стануть дієвою складовою антигетьманського виступу і краху спроб консервативно-ліберальних сил збудувати в Україні новітню Гетьманщину.

Виклад основного матеріалу. Насамперед розглянемо роботи історіографічного характеру. Найбільш повною є праця В. Щербатюка «Селянський повстанський рух в Україні 1917 – 1921 років: українська історіографія»³. Монографія стала квінтесенцією попередніх досліджень автора. Розглядаючи період правління П. Скоропадського, В. Щербатюк аналізує історіографічні дослідження повстань у Звенигородському й Таращанському повітах, які на той час набули масового характеру. Автор наголошує, що невирішеність аграрного питання стала стимулюючим фактором у боротьбі селян, що у другій половині 1918 р. призведе до розгортання масового протесту українських селян та його переростання в селянську війну. Разом із тим, дослідник проаналізував ступінь вивчення теми інших регіонів України. Врешті В. Щербатюк узагальнив, що стан дослідження селянського руху за Гетьманату вимагає подальшого його наукового осмислення: глибшого вивчення потребує конкретизація впливу невирішеності аграрної політики українських урядів означеного часу на селянський повстанський рух; залишаються прогалини у висвітленні повстання в різних регіонах України, фрагментарно розкрито долі учасників селянського повстанства. Провівши історіографічний аналіз, він цілком справедливо відзначає, що селянському руху в 1918 р. вже були притаманні масовість і зростання організованості, але домінантою все ж залишалось аграрне питання, зволікання з вирішенням якого українськими урядами сприяло проявам селянської стихійності та подальшому переважанню в рухові соціального чинника над національним⁴.

Досить цікавою за своїм змістом є стаття В. Щербатюка «Міфи та реальність Звенигородського збройного повстання (до 100-річчя події)»⁵. Автор відзначив про поширення в українській історіографії багатьох міфів, які джерелами сягають радянських часів. Зокрема, він доводить, що повстання підготували й очолили не більшовики, піддає критиці назву «Звенигородсько-Таращанське повстання» тощо.

У дисертації О. Житкова є короткий аналіз напрацьовань сучасних українських істориків⁶. Однак автор зовсім мало уваги приділив питанню селянських виступів доби П. Скоропадського.

Спеціальних праць, що комплексно присвячені обраній нами проблематиці, майже немає. Одним із перших розглянув проблему селянських виступів у 1918 р. П. Захарченко⁷. Автор вважає, що основними причинами виступів українського селянства були свавілля німецьких та австро-угорських військ, каральні експедиції землевласників та безсилля української влади, неспроможної навести лад в українському селі. Щоправда, він позитивно оцінив пропонувані аграрні перетворення гетьмана П. Скоропадського, що гетьманське законодавство заклало основи розвитку дрібних та середніх хліборобських господарств. Однак законодавча діяльність гетьмана та його уряду не доходила до основних мас селянства. На місцях опозиційними агітаторами наміри центральної влади подавалися в іншому, викривленому вигляді⁸. Тому повстання, які весною 1918 р. були переважно на Поділлі, поширювалися майже по всій території Української Держави. Селянська війна охопила Волинь, Київщину, Катеринославщину, Чернігівщину, Полтавщину. П. Захарченко є автором тези, що «стихийним виступам певну стрункість надавали козаки розформованих

³Щербатюк В. Селянський повстанський рух в Україні 1917-1921 років: українська історіографія. К., 2012. 527 с.

⁴Там само.

⁵Щербатюк В. Міфи та реальність Звенигородського збройного повстання (до 100-річчя події). *Наукові записки. Серія: Історичні науки*. Кропивницький, 2019. С. 26-40

⁶Житков О. Аграрне питання та земельні реформи в Україні доби визвольних змагань (1917 – 1921 рр.): історіографія. дис. ... д-ра. іст. наук: 07.00.06. К., 2018. 551 с.

⁷ Захарченко П. Селянська війна в Україні: рік 1918. К., 1997. 188 с.

⁸ Захарченко П. Селянсько-повстанський рух за доби Української Держави (квітень-грудень 1918 року) : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. К., 1997. 23 с.

загонів Вільного Козацтва та комендантських сотень, укомплектованих ще Центральною Радою». Здебільшого вони були ініціаторами масштабних антигетьманських повстань, відомих як Звенигородсько-Таращанське та Могилів-Подільське. П. Захарченко вважає, що влітку 1918 р. опір став набирати виразних форм партизанської війни. Партизанські загони, на відміну від повстанських ватаг, різнилися кращою організованістю, маневреністю, бойовістю, жорстким підпорядкуванням повстанців штабним структурам.

Автору належить і розроблена ним чітка періодизація селянсько-повстанського руху за доби Української Держави, в основу якої покладено масштаби розповсюдження, ступінь організованості та рівень наростання опору гетьманському і окупаційному режимам. Перший етап охоплює період із кінця квітня по кінець травня 1918 р., другий – з кінця серпня – до середини листопада, що характеризується перетворення виступів у селянські війни, третій – з середини листопада – до середини грудня 1918 р.

Порушена нами проблематика широко представлена в працях регіонального виміру. Такі дослідження не тільки поглиблюють вивчення теми, але й дають змогу порівняти особливості розвитку селянського руху в різних частинах Української Держави. Найбільш дослідженим є регіон Київщини, де розгорнулися масові повстання в Звенигородському та Таращанському повітах. Крім уже згаданого нами В. Щербатюка, Н. Ковальова проаналізувала передумови й розвиток повстанського руху в Київській губернії⁹. Авторка відзначила, що, відповідно до аграрного законодавства Гетьманату, поміщики могли повернутися на свої землі, але через напади селян, боялися. З метою покарання учасників бунтів, попередження правопорушень та підтримання порядку німецька й австро-угорська військова адміністрація накладала численні штрафи на сільські громади.

Аналізуючи розгортання повстань на Київщині, авторка вважає, що ініціатива й керівна роль в організації повстань у регіоні належала старшинам Вільного козацтва¹⁰. Описуючи перебіг Таращанського повстання, Н. Ковальова цілком справедливо відзначає, що успіхи повстанців у липні 1918 р. та захоплення Корсуня змусили на це звернути увагу Ради Народних Міністрів, яка навіть обговорювала питання запровадження воєнного стану у вказаних повітах. Однак не прийняла цього рішення, бо злякалася цілковитого контролю з боку німецьких окупаційних військ¹¹. Врешті дослідниця резюмує, що Звенигородсько-Таращанське повстання стало стихійною реалізацією політичної програми селянської революції (участь селянства в захопленні влади), яку розробляли ще в 1906 р., але відразу ж відмовилися діячі партії російських соціалістів-революціонерів. Незважаючи на поразку виступів селянства, Н. Ковальова зазначає, що тривала боротьба селянських загонів була наслідком ініціативи знизу, спробою самоорганізації селянства, в умовах якої формувалися політичні вимоги та змінювалася його суспільно-політична свідомість¹².

І. Еткіна проаналізувала поземельні відносини в Чернігівській губернії. Нею відзначено, що цей регіон мав дещо відмінні риси, оскільки розташований на кордоні з більшовицькою Росією, де був проголошений «Закон про соціалізацію землі» й де закликали до створення комун та артіль. У регіоні посилювалися напади поміщиків, а німецькі війська замість захисту північно-східних кордонів Української Держави займалися реквізиціями продовольства¹³. І. Еткіна наводить документальні відомості, коли для придушення опору невдоволеного селянства німецька воєнна влада надавала в розпорядження поміщиків збройні підрозділи, а деякі землевласники формували власні каральні загони. Зважаючи на те, що Чернігівська губернія була на кордоні з радянською Росією, тут посилюються тенденції до збільшовичення, почастишали напади селян на німецьких військових та підрозділи Державної варти. На нашу думку, такі прояви мали хаотичний характер і не були пов'язані з більшовиками, до того ж їх швидко придушували німецькі військові. Навпаки, у серпні, селяни приєднувалися до збройних виступів

⁹Ковальова Н. Селянська революція в Наддніпрянській Україні (1902–1922 рр.). дис. ... д-ра. іст. наук: 07.00.01. Черкаси, 2020. 560 арк.; Повстання на Київщині влітку 1918 р.: апробація політичної програми селянської революції в наддніпрянській Україні. *Український селянин*. 2019. Вип.21. С. 9-13.

¹⁰Ковальова Н. Повстання на Київщині влітку 1918. С. 10.

¹¹Ковальова Н. А. Повстання на Київщині влітку 1918 р. С. 11.

¹²Там само. С. 12.

¹³Еткіна І. Земельне питання в Чернігівській губернії (лютий 1917 – березень 1921 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Чернігів, 2007. Арк. 97–108.

більшовицьких загонів. Зокрема, на початку серпня 1918 р. розпочалося повстання в Ніжинському повіті, яке також швидко розгромили, але, як відзначає І. Еткіна, поодинокі убивства, грабунки поміщиків відбувалися й надалі по усій губернії, а німецькі окупаційні війська й гетьманська влада вже не могли їм протидіяти.

Заслужують на увагу тематичні праці про селянські виступи на Миколаївщині Ю. Котляра¹⁴. Історик негативно оцінює проведення аграрної реформи і наголошує, що причини повстань на Півдні України були такі ж самі, як і в інших регіонах¹⁵. Щоправда, на думку автора, тут були й свої особливості, пов'язані з наявністю поселень німецьких колоністів, які підтримали окупацію краю. Зокрема, восени 1918 р. розрізнені повстанські групи селян Березанщини, які консолідувалися в єдиний Тилігуло-Березанський загін, брали участь у боях проти гетьманців, але не залишили поза увагою й німецьких колоністів. Аналогічні події відбувалися і в Полтавці-Баштанці. Загалом автор відзначив різновекторність селянського руху на Миколаївщині: стихійне селянське повстанство, викликане реквізиціями та економічним пресом місцевої адміністрації; практиковані більшовиками диверсійно-терористичні акції, спрямовані на дестабілізацію ситуації в регіоні.

Важливою для вивчення теми є праця А. Антонишина, присвячена повстанському руху на Поділлі¹⁶. У цьому краї він мав дещо інший характер і розпочався ще до приходу П. Скоропадського до влади. Селянський рух підживлювався солдатськими ешелонами, що поверталися з фронтів Першої світової війни через Ямпільський повіт. Крім того, на думку автора, на початку травня в регіоні набувала поширення більшовицька агітація, яка мала безпосередній вплив на селянські настрої. Про це свідчить Ямпільське повстання у травні 1918 р¹⁷. А. Антонинин наголошує, що наприкінці травня відбулося ще декілька виступів селян, організованих більшовиками. Водночас поширення набуває і стихійний рух, який швидше був схожий на спроби пограбування ще уцілілих поміщицьких господарств. Однак із встановленням в краї гетьманських органів управління ситуація змінилася¹⁸. Цілковито вмотивовано автор констатує, що не тільки на Поділлі, а й по всьому Правобережжю поміщики щодо селян застосовували однакові примусові методи, що згодом призвело до Могилівського повстання у серпні 1918 р²⁶. Оцінюючи повстання на Поділлі, автор дещо собі перечить. Спочатку пише про позитивне ставлення селянства до повстання. Водночас, підсумовуючи, наголошує: «Взагалі повстання підняте 14 серпня, не маючи підтримки в селян, ліквідувалося само по собі, в багатьох селах селяни самі захоплювали і здавали повстанців варті»¹⁹.

Повстанський рух на східній частині Гетьманату досліджували В. Резніков та М. Харламов. Беручи до уваги зміст дослідження, можна стверджувати, що на Слобожанщині ситуація була аналогічною до інших регіонів²⁰. Перші позаекономічні визиски та зловживання за гетьманського режиму почали проявлятися вже в травні 1918 р. Як підтвердження, автори наводять приклади з Старобільського та Ізюмського повітів²¹. Поряд із цим автори відзначають нелегальну діяльність агентури РКП(б) та українських соціалістичних партій. Природньо, що активізація більшовиків, спрямована на розпалювання збройного громадянського конфлікту в Україні влітку 1918 р., була зумовлена загостренням продовольчого питання в РСФСР²². Науковці вважають, що наявність на кордоні «нейтральної зони» негативно позначилася на ситуації в краї, що було схожим на становище в Чернігівщині, про що пише І. Еткіна. Однак, незважаючи на чималі зусилля, упродовж липня-грудня 1918 р. більшовикам не вдалося організувати повстання на території Слобожанщини. Вірогідно це може бути пов'язано з відсутністю в місцевих партійних

¹⁴Котляр Ю. Антигетьманські повстання на Миколаївщині (1918 р.). *Історичний архів. Наукові студії*. Вип.19. С.80-84; Котляр Ю. Селянське повстанство на Миколаївщині (1918–1921 рр.). Миколаїв, 2021. 124 с.

¹⁵ Котляр Ю. Селянське повстанство на Миколаївщині (1918–1921 рр.). Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. С. 29.

¹⁶Антонинин А. Селянсько-повстанський рух на Поділлі (квітень-листопад 1918 р.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського*. 2007. Вип. XII. С.165-171.

¹⁷Там само. С.166.

¹⁸Там само. С.167.

¹⁹Там само. С.167-168.

²⁰Резніков В., Харламов М. Селянський повстанський рух на Слобожанщині (1918 - 1923 рр.). Ч.1. Харків, 2017. С.70.

²¹Там само. С.95.

²²Там само. С.83-84.

осередках представників селянства. Можливо, саме через це, коли 5 серпня більшовики видали наказ «До зброї», місцеві селяни не підтримали заклик до повстання²³.

Загалом В. Резніков та М. Харламов дотримуються думки, що селянська повстанська боротьба на землях Слобожанщини в окреслений період чітко поділялася на більшовицьку, яка мала характер диверсійно-агітаційного руху, спрямованого на дестабілізацію ситуації, та стихійно-народну, яка пройшла шлях від пасивного опору до радикалізації виступів²⁴. Існувала ще й третя група, яка мала вплив на розгортання повстань не території Української Держави – українські партії лівого спрямування, передусім есери, але в 1918 р. вони нерідко діяли спільно з більшовиками²⁵.

У працях загального характеру, присвячених Гетьманату чи постаті П. Скоропадського, є також частина відомостей із досліджуваної теми. Значну увагу селянському руху в своїй книзі присвятив В. Солдатенко²⁶. Антигетьманські погляди автора висловлені в підрозділі під красномовною назвою «Нація проти режиму». В. Солдатенко глибоко переконаний, що майже ніхто не керував проявами селянської непокори й протесту (особливо навесні – на початку літа 1918 р.)²⁷. Центральне місце у своєму дослідженні він відводить повстанню в Звенигородському й Таращанському повітах Київщини, яке називає «найяскравішим прикладом боротьби за людську гідність, за свої права і просто – за елементарне виживання»²⁸. Він наголошує, що аналогічні повстанські процеси мали місце практично по всій Україні. Автор цілком слушно відзначає, що П. Скоропадський зробив великий прорахунок, заборонивши своїм рішенням козацький з'їзд і видавши наказ про розформування «Вільного Козацтва», яке стало основою селянського руху²⁹. Щоправда, як і більшість дослідників, вважає, що вплив таких організаційних структур був локальним, вузькорегіональним. В. Солдатенко відзначає в антигетьманських рухах національно-визвольну спрямованість. Причини ж поразки, на думку науковця, полягають у його неорганізованості, роз'єднаності повстанських операцій через відсутність єдиного керуючого центру та точно визначених соціально-політичних гасел³⁰.

Досить вагомими є дослідження Р. Пиріга. Він, як і більшість авторів з цієї проблематики, цілком закономірно наголошує, що причини селянських виступів полягали насамперед у політиці Української Держави. Адже частина законів об'єктивно слугувала поглибленню цих процесів і мала антиселянський характер³¹. Суттєвим фактором інспірації селянських виступів, на його думку, були дії німецьких та австрійських військ з підтримки землевласників. Р. Пиріг дає коротку характеристику Звенигородсько-Таращанському повстанню і констатує, що майже два місяці 30-ти тисячна армія повсталих вела бої з трьома дивізіями німців та гетьманських військ. У книзі також висвітлено тогочасні події в інших регіонах, де причиною селянських повстань була діяльність місцевої гетьманської влади.

Заслужують на увагу висновки щодо політичного контексту селянських повстань. Р. Пиріг відзначає, що значну роль в організації виступів відігравала партія боротьбистів, осередки яких пішли в підпілля й стали організаторами повстанських штабів, об'єднуючи стихійні виступи й надаючи їм ідейного забарвлення. Авторитетом у місцевого населення користувалися й активісти Селянської спілки, які намагалися спрямувати селянський рух на боротьбу за відновлення влади Центральної Ради. В окремих місцевостях повстанці перебували під впливом більшовиків, українських і російських лівих есерів, анархістів. Значний авторитет мали й осередки Вільного козацтва, які складали кістяк і командирські кадри багатьох селянських формувань.

Висновки. На сторінках цієї стислої публікації не вдалося висвітлити усі наявні праці, де автори характеризують причини та хід розгортання селянських повстань у добу Гетьманату. Загалом, аналіз сучасної літератури свідчить, що, незважаючи на наявність значного масиву тематичних праць монографічного, дисертаційного, статейного формату,

²³Там само. С.90.

²⁴Там само. С.92.

²⁵Там само. С.117.

²⁶Солдатенко В.Ф. Україна в революційну добу: Іст. есе-хроніки. У-4-х т.: Т.ІІ. Рік 1918. К., 2009. С.309-310.

²⁷Там само. С.312.

²⁸Там само.

²⁹Там само. С.315.

³⁰Там само. С. 327-328.

³¹Пиріг Р. Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси. К., 2011. С.246.

ця наукова проблема ще не дістала всебічного наукового осмислення. Історіографічних праць із зазначеної тематики зовсім небагато. Лише В. Щербатюк провів детальний аналіз напрацювань істориків. Автор наголосив, що вивчення селянського руху в добу Гетьманату потребує подальшого дослідження: детальніше проаналізувати міжрегіональний зв'язок повстанського руху, визначити вплив політичних партій на селянство України та повстанський рух 1918 р., дослідити біографію отаманів.

Більшість дослідників одноставні в твердженні, що причиною розгортання селянського руху була політика як центральної, так й місцевої гетьманської адміністрації та спроба поміщиків за допомогою німецьких та австрійських окупаційних військ повернути власні землі та палаци. Жорстоке поводження з селянами, численні ревізії стали рушійною силою боротьби. Автори відзначають, що більшість із селянських повстань не мали окресленої політичної мети. Для селянина того часу головним багатством була затишна домівка та земля, а державні інтереси виступали на другий план.

Регіональна специфіка північно-східних губерній сприяла частковому посиленню впливу більшовиків на розгортання селянських рухів. Так, у прикордонних із РСФСР губерніях (Чернігівській та Харківській) він мав дещо більшу силу, однак не визначальну. Та й піддавалися йому в основному збільшовичені раніше селяни чи козаки. Загальною вадою майже всіх праць із даної тематики є відсутність аналізу доробку зарубіжних дослідників проблем німецько-австрійської окупації України 1918 року.

References

1. Antonyshyn, A. (2007) Seliansko-povstanskyi rukh na Podilli (kviten-lystopad 1918 r.). [Peasant-insurgent movement in Podilla (April-November 1918)]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. Mykhaila Kotsiubynskoho. [Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskoho]*. Vinnytsia, II. [in Ukrainian].
2. Etkina, I. (2007). Zemelne pytannia v Chernihivskii hubernii (liutyi 1917 – berezen 1921 rr.). [Land problem in Chernigiv province (february 1917 – march 1921)]. *Candidate's thesis*. Chernihiv. [in Ukrainian]
3. Kotliar, Yu. (2017). Antyhetmanski povstannia na Mykolaivshchyni (1918 r.) [Anti-Hetman Uprising in Mykolaiv Oblast (1918)]. *Istorychni arkhiv. Naukovi studii. [Historical Archive. Scientific studies]*. 19, 80-84. [in Ukrainian]
4. Kotliar, Yu. (2021). Selianske povstanstvo na Mykolaivshchyni (1918–1921 rr.). [Peasant uprising in the Mykolayiv region (1918–1921)]. *Mykolaiv*. [in Ukrainian]
5. Kovalova, N. (2019) Povstannia na Kyivshchyni vlitku 1918 r.: aprobatsiia politychnoi prohramy selianskoi revoliutsii v naddnyprianskii Ukraini. [Uprising in Kyvshchyna in the summer of 1918: a test of the political program of the peasant revolution in Transdnieper Ukraine]. *Ukrainskyi selianyn. [Ukrainian peasant]*, 21, 9-13 [in Ukrainian].
6. Kovalova, N. (2020). Selianska revoliutsiia v Naddnyprianskii Ukraini (1902–1922 rr.). [The Peasant Revolution in Trans-Dnieper Ukraine (1902–1922)]. *Doctor's thesis*. Cherkasy. [in Ukrainian]
7. Pyrih, R. (2011). Ukrains'ka het'mans'ka derzhava 1918 roku. *Istorychni narysy. [The Ukrainian Hetman State in 1918. Historical essays]*. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Reznikov, V. & Kharlamov, M. (2017). Selianskyi povstanskyi rukh na Slobozhanshchyni (1918 - 1923 rr.). [The peasant insurgent movement in the Slobozhan region (1918 – 1923)], I. Kherson. [in Ukrainian].
9. Shcherbatiuk, V. (2019). Mify ta realnist Zvenyhorodskoho zbroinoho povstannia (do 100-richchia podii). [Myths and realities of the Zvenigorodskoho armed uprising (before the 100th anniversary of the event)]. *Naukovi zapysky. Serii: Istorychni nauky. [Proceedings. Series: Historical sciences]*, 26-40. [in Ukrainian].
10. Shcherbatiuk, V. (2012.) Selianskyi povstanskyi rukh v Ukraini 1917 1921 rokiv: ukrainska istoriografii. [Peasant insurgent movement in Ukraine 1917-1921: Ukrainian historiography]. Kyiv. [in Ukrainian].
11. Zakharchenko, P. (1997) Selianska viina v Ukraini: rik 1918. [Peasants' War in Ukraine: 191]. Kyiv. [in Ukrainian]
12. Zhytkov, O. (2018). Ahrarne pytannia ta zemelni reformy v Ukraini doby vyzvolnykh zmahan (1917 – 1921 rr.): istoriografii. [Agrarian issue and land reforms in Ukraine during the Struggle for Independence (1917–1921): Historiography]. *Doctor's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian]

Надійшла до редакції / Received: 13.04.2023
Схвалено до друку / Accepted: 02.06.2023